

บทที่ 7

ศาสนาอิสลาม: กำเนิดใหม่ของการเรียนรู้

- 7.1 กำเนิดของศาสนาอิสลามและจักรวรรดิอิสลาม
- 7.2 ลักษณะการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม
- 7.3 หลักการของศาสนาอิสลาม
 - 7.3.1 คัมภีร์กุรอาน
 - 7.3.2 กฎหมายอิสลาม
 - 7.3.3 วิหารกะบะห์
 - 7.3.4 ป่อเกิดการศึกษา
 - 7.3.5 การแตกนิกาย
 - 7.3.6 ความเจริญทางศิลปวิทยาการ
- 7.4 สงครามครูเสด

บทที่ 7

ศาสนาอิสลาม : กำเนิดใหม่ของการเรียนรู้

7.1 กำเนิดของศาสนา อิสลามและจักรวรรดิอิสลาม

ศาสนาอิสลามเกิดขึ้นครั้งแรกในช่วงศตวรรษที่ 7 ในประเทศอาหรับ ซึ่งเป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกับอารยธรรมสมัยกลางของยุโรป ชาวอาหรับมีเชื้อสายที่เกี่ยวข้องกับชาวอิบรู บริเวณคาบสมุทรอาหรับในช่วงระยะที่อารยธรรมอิสลามถือกำเนิดเป็นดินแดนซึ่งประชากรแบ่งแยกออกเป็นเผ่าชนกรบหลายหลายเผ่า ต่างก็มีวิถีชีวิตที่อาจแบ่งออกเป็นสองแบบคือ พวกที่เร่ร่อนตามทะเลทรายซึ่งเรียกกันว่าพวกเบดูอิน (Bedouins) มีอาชีพเลี้ยงสัตว์ จึงต้องเดินทางเร่ร่อนเพื่อแสวงหาทุ่งหญ้าและบ่อน้ำ ทำให้ไม่สามารถหยุดตั้งหลักแหล่งได้ ต่อมาพวกเร่ร่อนบางกลุ่มทำการเกษตร จึงตั้งถิ่นฐานชั่วคราวตามบริเวณแหล่งน้ำในทะเลทราย (Oasis) การดำเนินชีวิตอีกแบบหนึ่งคือ พวกที่ตั้งหลักแหล่งในเมืองยึดการค้าเป็นอาชีพ ด้วยเหตุที่เมืองในคาบสมุทรอาหรับสมัยนั้นมักตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าและเป็นเมืองท่าที่หยุดพักของกองคาราวาน ชาวเมืองเหล่านี้จึงแสวงหาผลประโยชน์จากการค้าจนมั่งคั่งร่ำรวย เช่นชาวเมืองมักกะฮ์ เป็นต้น

พระมุฮัมมัดเกิดที่เมืองมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบียในปัจจุบัน แต่อิทธิพลของวัฒนธรรมจากชนเผ่าเร่ร่อนในทะเลทรายก็ปรากฏเด่นชัดอยู่ในพัฒนาการของอารยธรรมอิสลาม ทั้งนี้เพราะความผูกพันกันทางสายเลือด และขนบธรรมเนียมประเพณีของหมู่ชนทั้งสองพวก ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมของชนเผ่าเร่ร่อนมีความสำคัญต่อพัฒนาการของอารยธรรมอิสลาม ความแห้งแล้ง ทุรกันดาร เว้งว่างและโดดเดี่ยวของทะเลทราย มีอิทธิพลต่อระบบความคิด สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชาวอาหรับ การอยู่อย่างโดดเดี่ยวเป็นอิสระในทะเลทรายตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ทำให้ชนเผ่าเร่ร่อนรักอิสรภาพและยากที่จะปกครองหรือบังคับบัญชา ประวัติศาสตร์ของการสร้างจักรวรรดิอาหรับแสดงให้เห็นว่า ผู้นำที่สามารถพิสูจน์ตนเองว่าเป็นผู้ครองศาสนา

เป็นนักรบที่เข้มแข็งและเป็นนักบริหารที่ประสบความสำเร็จเท่านั้นจึงจะได้รับความจงรักภักดีจากชนเผ่าอาหรับและรักษาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของจักรวรรดิไว้ได้ เมื่อใดที่ฐานอำนาจจากศูนย์กลางเสื่อมลง จักรวรรดิก็จะเริ่มแตกแยกออกจากกัน และทำสงครามแข่งฆ่ากันเอง ความแห้งแล้งทุรกันดารของทะเลทรายก็ดี การมีชีวิตยากลำบากต้องต่อสู้เพื่ออยู่รอดก็ดี ทำให้ชนเผ่าเร่ร่อนเหล่านี้มีความกล้าหาญ อดทน เป็นนักรบที่เข้มแข็ง เมื่อยอมรับศาสนาอิสลามมีผู้นำที่สามารถและเข้มแข็ง เป็นนายทัพ (เช่น พระมุฮัมมัด และกาหลิบ อัมร) ประกอบกับมีความเชื่อว่าการทำสงครามปกป้องศาสนาจะทำให้ได้ไปสู่ชีวิตบรมสุขในสวรรค์ กองทัพอาหรับจึงได้ชัยชนะในการรบและขยายอำนาจได้อย่างรวดเร็ว จึงเห็นได้ว่าแรงศรัทธาในศาสนาใหม่ซึ่งพระมุฮัมมัด ได้สร้างขึ้น ประกอบกับความกล้าหาญ แข็งแกร่ง อดทน ของชนเผ่าเร่ร่อนชาวอาหรับ ทำให้เกิดจักรวรรดิอิสลามซึ่งนำขึ้นด้วยการชนะสงคราม เมื่อพระมุฮัมมัดสิ้นพระชนม์ ค.ศ. 632 การรวมคาบสมุทรอาหรับยังไม่สมบูรณ์ ภายในเวลาอันรวดเร็วกองทัพอาหรับก็สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ประเทศและขยายอำนาจสู่ดินแดนใกล้เคียง ค.ศ. 636 ได้ชัยชนะเหนือกองทัพไบแซนไทน์ ซีคิเรียและปาเลสไตน์ได้ ค.ศ. 641 ยึดได้เมโสโปเตเมีย ค.ศ. 642 เข้ายึดครองอียิปต์ และ ค.ศ.651 ยึดอิหร่านได้ทั้งหมด ฯลฯ ความจำเป็นที่จะต้องรักษาตัวให้รอดพ้นจากการฆ่าฟันทำลายล้างกัน และเพื่อดำรงชีพในทะเลทรายอันเต็มไปด้วยภัยอันตรายได้ทำให้ชนเผ่าเร่ร่อนชาวอาหรับรู้จักสร้างขนบธรรมเนียมประเพณีขึ้น และยึดถือราวกับเป็นกฎหมายของตน ขนบธรรมเนียมประเพณีเหล่านี้ประกอบกับภาษาอาหรับซึ่งแต่ละเผ่าสามารถใช้และเข้าใจกันได้นับเป็นรากฐานของวัฒนธรรม และความเป็นชาติเดียวกันของชนเผ่าเร่ร่อนในทะเลทรายอาหรับ

ก่อนเกิดศาสนาอิสลาม ชาวอาหรับแต่ละเผ่าจะมีเทพเจ้าประจำเผ่า นอกจากนี้แล้วยังนับถือเทพเจ้าอีกมากมายองค์ อีกทั้งยังนับถือธรรมชาติแวดล้อม เช่น น้ำพุ ดินไม้ หิน เทพเจ้าบางองค์ และปูชนียสถานบางแห่งอาจเป็นที่ที่ชนทุกเผ่าในอาหรับนับถือเหมือนกันหมดก็ได้ เช่น หินดำในปูชนียสถานกะอ์บะฮ์ ที่เมืองมักกะฮ์ เป็นสถานที่ที่ชนเผ่านับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่สิงสถิตของเทพเจ้าหลายองค์ และพากันเดินทางมานมัสการเป็นประจำปีในบรรดาเทพเจ้าทั้งหลาย ชนเผ่าต่าง ๆ ในอาหรับนับถือพระ

อัลลอฮ์ (Allah) เป็นเทพเจ้าสูงสุดเพราะเป็นผู้สร้างสรรพสิ่ง โดยทั่วไปชาวอาหรับจะมิได้เคารพนับถือเทพเจ้าต่าง ๆ มากนัก การปฏิบัติศาสนาก็จะเป็นเรื่องของขนบธรรมเนียมประเพณีของเผ่ามากกว่า จึงปรากฏอิทธิพลของอารยธรรมต่าง ๆ ในดินแดนอาหรับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลของคริสต์ศาสนา และศาสนายิว (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540: 226-227)

ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 7 อิทธิพลของศาสนาที่นับถือพระเจ้าองค์เดียวมีพลังรุนแรงขึ้น กลุ่มชาวอาหรับผู้ใฝ่ฝันที่จะคิดเกี่ยวกับศาสนาให้ลึกซึ้งจะไม่พอใจที่ศาสนาที่ตนนับถืออยู่ไม่อาจตอบสนองความต้องการของตนได้ ในช่วงระยะนี้มักจะมีเรื่องเกี่ยวกับศาสนาอุบัติเกิดขึ้นบ่อย ๆ ซึ่งให้เห็นถึงอิทธิพลของการนับถือพระเจ้าองค์เดียว และแสดงว่าชาวอาหรับเริ่มแสวงหาทางไปสู่การนับถือพระเจ้าองค์เดียว แทนการนับถือเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายดังแต่ก่อน ในวาระนั้นเองพระมุฮัมมัดก็ปรากฏขึ้นและได้ตอบสนองสิ่งที่ชาวอาหรับแสวงหา

ผู้ให้กำเนิดศาสนาอิสลาม คือ พระมะหะหมัด หรือ มุฮัมมัด มีความสำคัญต่ออารยธรรมอิสลามเป็นอย่างมาก เกิดในปี พ.ศ. 1114 ตลอดชีวิตไม่ได้เรียนหนังสือ อ่านไม่ออกและเขียนไม่ได้ เกิดที่เมืองมักกะฮ์ ในแคว้นฮิญาซ (Hijaz) ประมาณ ค.ศ. 570 ในสกุลฮาซิม (Hashim) ซึ่งเป็นสาขาลึก ๆ ของเผ่ากูรอัยช์ (quraysh) ครอบครัวของพระมุฮัมมัดไม่มีอำนาจ หรือความมั่งคั่งในมักกะฮ์ มีอาชีพเป็นพ่อค้า การที่ได้ไปค้าขายในสถานที่ต่าง ๆ ทำให้มีความรู้มาก เพราะได้พลคนหลายชาติหลายภาษา ขอบตั้งปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์ สันนิษฐานว่าในช่วงระยะนี้เองที่พระองค์ได้รู้จักและอิทธิพลของความคิดเกี่ยวกับศาสนาต่าง ๆ เช่น คริสต์ศาสนา ศาสนายิว (Judaism) และศาสนาโซโรแอสเตอร์ (Zoroastrianism) ของชาวเปอร์เซีย เป็นเหตุให้พระองค์สนใจและใช้ความคิดพิจารณาตรึกตรองเกี่ยวกับศาสนาลึกซึ้งยิ่งขึ้น เมื่ออายุประมาณ 40 ปี พระมุฮัมมัดเชื่อมั่นว่าพระองค์ได้รับบัญชาจากอัลลอฮ์ ให้เป็นศาสนทูต (prophet) คือเป็นผู้สื่อข่าวจากพระอัลลอฮ์มาสู่มวลมนุษย์ จากนั้นพระองค์ก็เริ่มเทศนาสั่งสอนถึงเอกภพ และสรรพานภาพของพระอัลลอฮ์ถึงวิวัฒนาการแห่งความจริงและความถูกต้อง ซึ่งพระอัลลอฮ์ได้แจ้งแก่พระองค์ (revelation) พระมุฮัมมัดสรุปสาระของศาสนาของพระองค์ด้วยคำคำ

เดียวคือ “อิสลาม” หมายถึง การยอมมอบตนต่อเจตจำนงของพระเจ้า หรือ การพลีตนถวายสพระเจ้าในระยะ 3 ปีแรก การเผยแพร่ศาสนาเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ทำให้ได้ผลช้ามาก (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2536: 102) กล่าวว่าการใหญ่ของศาสนาอิสลามคือ คนทุกคนย่อมมีความเสมอภาค ศาสนาอิสลามไม่มีพระเหมือนศาสนาอื่น พระมุฮัมมัดให้ถือว่าผู้นับถือศาสนาอิสลามทุกคนเป็นพระ สามารถล้างบาปของตนเองได้ ความกรุณาและการให้ทานเป็นคุณธรรมสำคัญของศาสนาอิสลาม คำขวัญที่อิสลามิกชนจะต้องท่องจำและสวดพุดอยู่เสมอคือ ไม่มีพระเจ้าองค์อื่น นอกจากพระอัลล่า พระมุฮัมมัดเป็นผู้แทนพระอัลล่า ในปีหนึ่งอิสลามิกชนมีวันจำศีล 10 วัน ในวันจำศีลต้องงดเว้นการกินอาหาร งดเว้นการดื่มน้ำ และงดเว้นการอาบน้ำ ห้ามเสพสุรา ห้ามมีภริยาเกิน 4 คน

การเผยแพร่ศาสนาอิสลามต้องใช้กำลังอาวุธ ทำให้เกิดคำสอนใหม่ในศาสนาอิสลาม คำสอนเหล่านั้นได้แก่ คาบ คือ กุญแจสำหรับไขประตูสวรรค์ เลือดหยดหนึ่งที่หลั่งออกเพื่อพระเจ้าเป็นการบริจาคที่มีคุณค่ายิ่งกว่าสิ่งใด ๆ การแรมศึก 1 คืน เพื่อพระเจ้านิฮายมีค่ามากกว่าการจำศีลอดอาหาร 2 เดือน ผู้ใดตายในสมรภูมิเพื่อพระเจ้าได้รับอภัยโทษในบาปกรรมต่าง ๆ ทั้งสิ้น พระมุฮัมมัดสิ้นพระชนม์ที่เมือง เมดินา เมื่อ พ.ศ. 1175 อายุได้ 61 ปี

เมื่อพระมุฮัมมัดสิ้นชีพ สาวกของศาสนาอิสลามได้ทำสงครามฆ่าฟันกันอย่างร้ายแรง พวกอิสลามรุกเข้าไปในเปอร์เซีย เดอร์กีสถาน ปาเลสไตน์ อียิปต์ จนถึงมหาสมุทรแอตแลนติก ในปีพุทธศักราช 154 พวกอิสลามได้ขยายเข้าไปถึงยุโรป เข้าไปในสเปน ฝรั่งเศส ต่อจากนั้นได้รุกรานเข้าไปในอินเดีย ข้ามมหาสมุทรอินเดียไปเกาะชวา สุมาตรา แหลมมลายู ภาคใต้ของประเทศไทย

7.2 ลักษณะการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

เมื่อพระมุฮัมมัดสิ้นพระชนม์ ผู้สืบตำแหน่งประมุขแทนพระองค์ใช้ตำแหน่ง “กาหลิบ” (Caliph) หรือ เคาะลีฟะฮ์ (Khalifah) ซึ่งแปลว่า “ผู้แทน” เป็นประมุขของรัฐ

และเป็นผู้นำทางศาสนา เช่นเดียวกับพระมุฮัมมัด กะหลิบ 4 องค์แรก เป็นญาติใกล้ชิด หรือมีความสัมพันธ์กับพระมุฮัมมัดทั้งสิ้น มักจะมีการจลาจลต่อสู้กันจนเสียชีวิตเนื้อทุกครั้งที่ยึดสมัชชากะหลิบองค์หนึ่ง และต้องเลือกใหม่ ค.ศ. 661 ผู้นำฝ่ายทหารแห่งสกุลอุมัยยัด (Omoyyad) ก็ได้ขึ้นเป็นประมุข ในสมัยราชวงศ์อุมัยยัด (ค.ศ. 661-750) ศูนย์กลางแห่งอำนาจย้ายมาอยู่ที่กรุงดามัสกัส (Damascus) ในซีเรีย ดินแดนแห่งนี้เคยเป็นดินแดนที่อยู่ในอิทธิพลของไบแซนไทน์มาก่อน รวมทั้งได้มีการใช้ข้าราชการท้องถิ่นที่คุ้นเคยกับระบบการปกครองของไบแซนไทน์ด้วย ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจึงปรากฏขึ้นในอาณาจักรอิสลาม ชีวิตความเป็นอยู่ที่ย่าง ๆ ของกะหลิบตามแบบอย่างของพระมุฮัมมัดเปลี่ยนไปเป็นอยู่ในราชสำนักที่โศกโศกแบบจักรพรรดิไบแซนไทน์ ระบบการปกครองที่เลียนแบบไบแซนไทน์ คืออำนาจเด็ดขาดรวมอยู่ในราชสำนัก กะหลิบทรงปกครองด้วยอำนาจอันสมบูรณ์เช่นเดียวกับในราชอาณาจักรตะวันออกทั้งหลาย กะหลิบทรงมอบอำนาจบริหารให้แก่ข้าราชการตำแหน่งสูงสุด เรียกว่า วะซีร์ เทียบได้กับตำแหน่งอัครมหาเสนาบดี จักรวรรดิอิสลามมีระบบข้าราชการแบบเดียวกับจักรวรรดิไบแซนไทน์ กล่าวคือมีข้าราชการจำนวนมากมา เพื่อดูแลควบคุมระเบียบวินัย และคอยดูแลเรียกเก็บภาษากจากประชาชนอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย

ค.ศ. 750 กะหลิบองค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์อุมัยยัดถูกกำจัด ราชวงศ์อับบาซิด (Abbasid) ได้ขึ้นเป็นประมุขแทน จนถึง ค.ศ. 1258 ในสมัยจักรวรรดิราชวงศ์อับบาซิด ราชธานีย้ายจากดามัสกัสมาตั้งที่กรุงแบกแดด (Bagdad) กะหลิบดำรงความเป็นประมุขทั้งทางการเมืองและศาสนา ทรงพระราชอำนาจอันสมบูรณ์และเด็ดขาดในจักรวรรดิอันกว้างใหญ่ไพศาลและที่รวยหรูหราที่สุด เนื่องจากศูนย์กลางอยู่ที่แบกแดดซึ่งใกล้กับแหล่งความเจริญของเปอร์เซีย การปกครองของราชวงศ์อับบาซิดจึงได้รับอิทธิพลของเปอร์เซียเข้ามาด้วย ความเจริญรุ่งเรืองของจักรวรรดิอิสลามถึงจุดสูงสุดราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 8 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 9 จากนั้นก็เริ่มเสื่อมลง เพราะเริ่มมีการตั้งตัวเป็นอิสระขึ้นในจักรวรรดิส่วนที่ไกลศูนย์กลาง เช่น ที่สเปน แอฟริกาเหนือ และอินเดีย เป็นต้น นอกจากการแตกแยกกันเองภายในจักรวรรดิแล้ว การรุกรานจากภายนอกโดยเฉพาะจากชาวเตอร์ก และชาวมองโกล ก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้จักรวรรดิอิสลามเสื่อม

โทรมลง ในที่สุดจักรวรรดิอิสลามอันกว้างใหญ่ไพศาลก็แตกแยกออกเป็นรัฐอิสลาม รัฐเล็ก รัฐน้อย และดินแดนเหล่านี้จำนวนมากได้ถูกรวบรวมเข้ากับจักรวรรดิออตโตมันในเวลาต่อมา

จักรวรรดิอิสลามนั้น นอกจากความมั่นคงทางการเมืองแล้ว ยังมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจอีกด้วย เนื่องจากจักรวรรดิอิสลามครอบคลุมเส้นทางการค้าที่สำคัญทั้งทางบกและทางทะเลตั้งแต่สเปนทางตะวันตกถึงอินเดีย และจีนทางตะวันออก นครต่าง ๆ ของจักรวรรดิ เช่นคอร์โดวา (Cordova) ในสเปน ดามัสกัส แบกแดด และอเล็กซานเดรีย ล้วนเป็นศูนย์กลางการค้า และศูนย์กลางการผลิตสินค้าที่นำรายได้มาสู่จักรวรรดิทำให้จักรวรรดิอิสลามในช่วงระยะนี้มั่งคั่งยิ่งกว่าจักรวรรดิอื่นใด เส้นทางการค้าต่าง ๆ จะผ่านดินแดนของจักรวรรดิอิสลาม สินค้าหลากชนิดจึงหลั่งไหลเข้ามา เป็นต้นว่า เครื่องเทศ เครื่องเคลือบดินเผา ไหม และกระดาษ จากเอเชียตะวันออก เครื่องหอม งาช้าง ทอง และทาสจากอาฟริกา เนื่องจากจักรวรรดิอิสลามแผ่อาณาเขตครอบคลุมน่านน้ำทั้งมหาสมุทรอินเดีย ทะเลแดง และทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ชาวอาหรับจึงเดินทะเล จนมีความชำนาญเป็นนักเดินเรือชั้นยอดออกค้าขายทางเรือกับดินแดนใกล้เคียงทั่วไป

ในทางการเมือง และเศรษฐกิจไม่สามารถเปรียบเทียบกับความมั่นคงในด้านความเชื่อของชาวมุสลิมที่มีต่อศาสนาอิสลาม และความสำเร็จในการเผยแพร่ศาสนาสู่ชนชาติต่าง ๆ ได้ มุสลิมเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว เกิดชุมชนใหญ่ที่นับถือพระเจ้าองค์เดียวกัน นมัสการพระเจ้าด้วยแบบฉบับที่เหมือนกัน และยึดถือหลักศีลธรรมอันเดียวกัน แม้ว่าในกาลต่อมาชุมชนนี้จะแตกแยกกันด้วยการเมือง ด้วยเชื้อชาติหรือด้วยปัจจัยอื่น มุสลิมก็ยังรวมตัวกันอยู่ได้ด้วยศรัทธาต่อศาสนาเป็นรากฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสอนสั้น ๆ ของพระมุฮัมมัดที่ว่า “มุสลิมทุกคนเป็นพี่น้องกัน” ความเชื่อนี้มีความสำคัญในการรวมชาติ รวมพลัง ยุติความแตกแยกดังที่เคยเป็นมาแต่ก่อนเมื่อครั้งชาวอาหรับยังคงมีความเป็นอยู่แบบชนเผ่าเร่ร่อน กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในคาบสมุทร

ทางด้านสังคมพระมุฮัมมัดได้เน้นถึงการลดความเหลื่อมล้ำ ในสังคมลงโดยให้จัดระบบสังคมที่มีการกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจออกไปสู่คนยากจน ทรงสอนว่ามวลมนุษย์เป็นชุมชนเดียวกัน มีความเสมอภาคกันอยู่ในแบบแผนเดียวกัน คือมีกำเนิด

จากพระเจ้าองค์เดียวกัน มีธรรมชาติอย่างเดียวกัน มีบรรพบุรุษร่วมกัน และมีจุดหมายปลายทางของชีวิตร่วมกัน กระนั้นก็ตามอิทธิพลของการดำรงชีวิตในสังคมของชาวอาหรับปรากฏอยู่ในสังคมมุสลิมจึงทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคม เช่น การไม่ยกย่องสตรีเพศ การถือว่าฐานะของผู้หญิงต่ำกว่าผู้ชาย หญิงไม่มีสิทธิ์สืบทอดมรดก หญิงหม้ายจะไม่ได้รับอนุญาตให้แต่งงานใหม่ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540: 230)

7.3 หลักการของศาสนาอิสลาม

7.3.1 คัมภีร์กุรอาน

คัมภีร์สำคัญของศาสนาอิสลามคือ คัมภีร์กุรอาน (Qur'an) ในภาษาอาหรับ แปลว่า การอ่าน การอภิปราย ซึ่งชาวมุสลิมเชื่อว่าเป็นพระวจนะของพระเจ้าเป็นเจ้าโดยผ่านทางพระมุฮัมมัด บรรพศาสนิกชน ตลอดจนผู้ใกล้ชิดได้รวบรวมไว้ในสมัยที่พระมุฮัมมัดยังมีชีวิตอยู่ คัมภีร์กุรอานมีเรื่องราวสอดคล้องและใกล้เคียงกับเรื่องในคัมภีร์พันธสัญญาเดิม (Old Testament) ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบรรพบุรุษของพวกยิวในพระคัมภีร์เก่า เช่น เรื่องโนอาห์ อับราฮัม โจเซฟ โมเสส ดาวิด ฯลฯ ปรากฏเรื่องราวอยู่ในคัมภีร์กุรอาน ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่าพระมุฮัมมัดได้รับเอาความคิดของศาสนายิวและศาสนาคริสต์ซึ่งมีผู้นับถืออย่างแพร่หลายในดินแดนแถบนั้น สารสำคัญของคำสอนของพระมุฮัมมัดสรุปได้ว่า พระอัลลอฮ์ เป็นพระเจ้าองค์เดียวและสูงสุด พระมุฮัมมัด คือศาสนทูตองค์สุดท้าย สันนิษฐานว่าพระมุฮัมมัดยอมรับศาสนทูตของพวกยิว และยังถือว่าพระเยซูเป็นศาสดาพยากรณ์องค์หนึ่งด้วย เป็นผู้รับโองการอันเที่ยงแท้และสมบูรณ์ที่สุด ความมุ่งหมายใหญ่ของคัมภีร์กุรอานคือ การปลุกฝังศรัทธาและปฏิบัติตามศรัทธานั้น (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540: 231)

7.3.2 กฎหมายอิสลาม

กฎหมายอิสลามเป็นกฎหมายที่ชาวมุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม ถึงแม้ว่าจะต้องทำตามกฎหมายของบ้านเมืองแล้ว ยังต้องปฏิบัติตามกฎหมายทางศาสนาอีกด้วย กฎหมายทางศาสนาของอิสลามเรียกว่า วาไรอาห์ (Shariah) เป็นตัวกำหนดวิถีชีวิต

ของผู้นับถือ โดยมีพื้นฐานมาจากคัมภีร์กุรอานและหะดีษ เป็นหลัก ข้อกำหนดนี้มีทั้งข้อกำหนดที่ต้องปฏิบัติต่อพระอัลลอฮ์ และต่อสังคมมนุษย์ด้วยกัน เช่น กำหนดการทำพิธีกรรมทางศาสนา การห้ามบริโภคอาหารบางประเภท การปฏิบัติตนในการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน รวมไปถึงกฎข้อบังคับในการแต่งงาน การหย่าร้าง การสืบทอดมรดก และการค้าขาย (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540: 233) จึงกล่าวได้ว่า กฎหมายอิสลามเป็นกฎ หรือระเบียบในการดำเนินชีวิตของชาวมุสลิมที่ไม่อาจยกเลิกหรือแก้ไขได้

7.3.3 วิหารกะบะห์

วิหารกะบะห์เป็นศาสนสถานที่สำคัญยิ่งของชาวมุสลิมทั่วโลก ทุกปีชาวมุสลิมทั่วโลกต้องเดินทางไปจาริกแสวงบุญที่วิหารแห่งนี้ วิหารกะบะห์คือที่ประดิษฐานหินดำ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพบูชาของชาวอาหรับเผ่าต่าง ๆ นับตั้งแต่ก่อนศาสนาอิสลามจะอุบัติขึ้น กล่าวได้ว่าศาสนสถานแห่งนี้เป็นศูนย์กลางการเคารพบูชาของศาสนิกชนมุสลิมทั่วโลกมาจนถึงทุกวันนี้

7.3.4 บ่อเกิดการศึกษา

ศาสนามีความสำคัญต่อการศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากศาสนาอิสลามมีความแตกต่างกับศาสนาอื่นอยู่หลายประการที่สำคัญคือ เป็นศาสนาที่มีบทกำหนดความเชื่อและการปฏิบัติเกือบทุกแง่มุม มีคำสอนเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ จริยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ฯลฯ รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ แนวการดำเนินชีวิตระดับทั่วไป และชีวิตประจำวัน มีคำสอนเกี่ยวกับโลกหน้าและโลกนี้ (ซัดดียา กรรณสูต, 2525: 3-4) ศาสนาอิสลามมีอิทธิพลต่อชาวมุสลิมทุกคนอย่างใหญ่หลวง มุสลิมทุกคนเชื่อว่าวิวัฒนาการของศาสนาที่นับถือพระเจ้าไม่ว่าจะเป็นศาสนาคริสต์ ศาสนายิว ดั้งเดิมคือศาสนาของชาวมุสลิมนั่นเอง แต่มุสลิมเชื่อว่าศาสดาองค์สุดท้ายคือ ศาสดามุฮัมมัด เป็นผู้ที่ได้รับโองการจากพระเจ้ามาเผยแพร่แก่มวลมนุษยโลก และมีพระคัมภีร์อัลกุรอาน (al-Quran) เป็นธรรมนูญสูงสุด เจตนาของพระคัมภีร์ได้แก่การให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยสันติ

ศาสนาอิสลามจึงมีอิทธิพลเหนือวิถีชีวิตของชาวอาหรับแทบทุกด้าน รวมทั้งการศึกษา สังคมอิสลามมุ่งที่จะถ่ายทอดศาสนาเป็นสำคัญ เพื่อที่จะเข้าสู่ศูนย์กลางที่เป็นอัน

หนึ่งอันเดียวกัน คือ ภาพเอกภาพของพระเจ้าผู้เป็นเจ้า ขัดเคียว วรรณสูต ได้สรุปสาระสำคัญของพระคัมภีร์อัลกุรอาน และ วจนะ (หะดีษ) ไว้ดังนี้

1. ภราดรในมวลหมู่มุสลิม ความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมนั้นเป็นความสัมพันธ์ประดุจพี่น้องดังที่บัญญัติไว้ในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานว่า มุสลิมทุกคนเปรียบเสมือนเรือนร่างเดียวกัน

2. ความเท่าเทียมกันของมนุษย์จากความเชื่อที่ว่า การที่มนุษย์เกิดมานั้น เป็นไปตามพระประสงค์ของพระเจ้า เพื่อใช้ชีวิตในโลกนี้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ก่อนที่จะถึงจุดนัดพบกับพระองค์ในโลกหน้า ดังนั้นไม่ว่ามนุษย์จะเกิดมาในครอบครัวใดก็ตามย่อมมีความเท่าเทียมกันในสิทธิ์และอำนาจในฐานะที่เป็นของฝากจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้า

3. การผสมผสานทางวัฒนธรรม ความเชื่อที่ว่าศาสนจักร และอาณาจักรจะต้องดำรงอยู่ควบคู่กันไป เพื่อให้เกิดความสมดุลทั้งในกายภาพและจิตตานุภาพของมนุษย์และของสังคม ดังนั้น อิสลามจึงไม่ปฏิเสธอำนาจรัฐ แต่ถืออำนาจรัฐเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะทำให้สามารถนำเอาบทบัญญัติและกฎหมายอิสลามมาใช้บังคับได้อย่างเป็นจริงเป็นจัง เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมยิ่งขึ้น

วิวัฒนาการการศึกษาของอิสลามนั้น ประมาณปี ค.ศ.840 กล่าวได้ว่าไม่มีการขาดแคลนครูโรงเรียนในดินอิสลาม เพราะศาสนาอิสลามถือว่าการให้ความรู้เป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่ง ครูเหล่านี้ในตะวันออกกลางสอนทั้งภาษากรีก ซีเรีย (Syriac) เปอร์เซีย หรือ อาระบิก การที่ครูเหล่านี้รณรงค์ให้มีการศึกษาวรรณกรรมของโลกเป็นการกระตุ้นให้เกิดความต้องการที่จะศึกษาและค้นคว้า แทบทุกโบสถ์ มัสยิด (Mosque) มีโรงเรียนของตนเองซึ่งตั้งขึ้นเพื่อทำตามคำสอนภายิตจากคัมภีร์โคราน (The Koranic adage) นั่นคือ คนที่ได้รับปัญญาเป็นผู้ที่ได้ของมีค่ามากที่สุด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นการปฏิบัติตามคำสอนของพระมุฮัมมัดที่ว่า ให้แสวงหาความรู้ ถึงแม้ว่าความรู้นั้นจะอยู่ไกลถึงเมืองจีน ทั้งนี้เพราะการแสวงหาความรู้เป็นข้อบังคับของชาวมุสลิมทั้งหญิงและชายทุกคน

การศึกษาในระดับประถมเป็นการสอนอ่าน เขียน และคิดเลข โดยการเปิดสอนควบคู่กับวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอาหรับ (Arab Science and culture) จนกระทั่ง

คริสต์ศตวรรษที่ 15 การศึกษาประเภทหลัง (วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอาหรับ) ถึงแม้จะเสื่อมคลายความนิยมจากชาวอิรักและซีเรียซึ่งเป็นดินแดนแห่งแรกที่เปิดสอนแต่ยังได้รับความนิยมและแพร่หลายในบริเวณเอเชียกลาง ในซิติลี (Sicily) รวมทั้งในยุโรปและแอฟริกาเหนือ แต่ภายหลังเมื่อประมาณปลายยุคนั้นนักประวัติศาสตร์สำคัญคนหนึ่งคือ Ibn Khaldoun กล่าวว่า “ยุคแห่งวิทยาศาสตร์ปรัชญา” (philosophic Sciences) ได้สิ้นสุดลงแล้ว การฟื้นฟูศิลปวิทยาการยุโรปเกิดขึ้นใน Tunis พร้อม ๆ กับวัฒนธรรมและการศึกษาแบบอาหรับกำลังก้าวสู่จุดถอยหลัง หรือเสื่อมสลาย เกิดเหตุการณ์การตกต่ำทางเศรษฐกิจ การสูญเสียอิสรภาพ ฯลฯ ระหว่างช่วงระยะเวลา 4 ศตวรรษ ประชาชนที่ผ่านการศึกษาก็เกือบจะไม่สามารถทำอะไรได้เลยนอกจากคำสอนของพวกเขาเหล่านี้กลายเป็นของไม่มีชีวิตชีวาขาดผู้ให้ความสนใจ การประณมศึกษากลายเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก และแทบไม่ได้รับความนิยมนักมีเหลือแต่โรงเรียนขนาดเล็กซึ่งดำเนินการโดยมุสลิมนิติทางศาสนา

ช่วงศตวรรษที่ 19 เกิดการเคลื่อนไหวของศาสนิกชน ชาวมุสลิมในอียิปต์ นักคิดรัฐบุรุษ และนักประพันธ์ล้วนกลับไปค้นคว้าหาความรู้ที่ถูกทอดทิ้งไป นักการปฏิรูปเหล่านี้แนะนำให้ใช้วิธีการและระเบียบวิธีการของการศึกษา “สมัยใหม่” ภายใต้อิทธิพลของมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ ในเมืองไคโร อเล็กซานเดรีย และเบรุต การศึกษาในทุกระดับกลับมาได้รับความนิยมน้อยกว่าแพร่หลายอีกครั้งหนึ่ง

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศในกลุ่มอาหรับต่างมีนโยบายสนับสนุนและขยายการศึกษา เห็นได้ว่าอัตรานักเรียนประถมในโรงเรียนของรัฐเพิ่มขึ้นประมาณ 2 เท่า โดยเฉลี่ยในปี 1970 ในอียิปต์ อิรัก และจอร์แดน นักเรียนในช่วงอายุเกณฑ์ระดับประถมศึกษาเข้าเรียนกว่า 1 ใน 3 หรือเกือบครึ่งหนึ่ง ส่วนเลบานอนและซีเรียมีจำนวนนักเรียนถึง 3 ใน 4 ของประชากรในวัยประถมทั้งหมด ในระดับมัธยมในระยะแรกไม่แพร่หลายนัก ต่อมาขยายตัวมาก บางประเทศมีอัตราเพิ่มขึ้นถึงเท่าตัว บางประเทศเพิ่มขึ้น 4-8 เท่า ส่วนอุดมศึกษาก็มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วเช่นกัน นอกจากนี้การศึกษายังมีบทบาทต่อการแบ่งชนชั้นในสังคมอาหรับอีกด้วย ผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมซึ่งมีคุณสมบัติเป็นเสมียนในราชการหรือหน่วยงานเอกชน มีฐานะเท่ากับชนชั้นกลาง ซึ่งหมายถึงผู้ที่มี

ปริญญามหาวิทยาลัย การเน้นการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบทางการ ยังผลให้เกิดค่านิยมปริญญาว่าแสดงถึงเกียรติภูมิ และเป็นใบเบิกทางสู่อาชีพบางอย่างในตะวันออกใกล้ ชั้นชั้นกลางนี้เป็นสื่อนำวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในโลกอาหรับ พัฒนาความทันสมัยในความสัมพันธ์ทางสังคม บทบาทในครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิง ตลอดจนบทบาทของสตรี (ชนิดา รัศมีพลเมือง, 2525: 87-88)

การศึกษาในกลุ่มผู้นับถือศาสนาอิสลามบางประเทศ ชนิดา รัศมีพลเมือง (2525: 103-105) โดยสรุปมีดังนี้

ทิวต: การศึกษาภาคบังคับคือระหว่างอายุ 6-18 ปี ประเทศทิวต จัดการศึกษาแบบรวมอำนาจโดยกระทรวงการศึกษา แบ่งระดับการศึกษาออกเป็น

1. อนุบาล ใช้เวลาศึกษา 2 ปี สำหรับเด็กอายุ 4-6 ปี
2. ประถม หลักสูตร 4 ปี
3. ระดับกลาง(intermediate stage) หลักสูตร 4 ปี
4. มัธยม มี 3 สายคือ
 - 1) มัธยมศึกษาสายสามัญ
 - 2) มัธยมศึกษาสายเทคนิค
 - 3) มัธยมศึกษาสายพาณิชย

นอกจากนี้ยังมีสถาบันระดับมัธยม เช่น สถาบันศาสนา (The Religious Institute) สถาบันฝึกหัดครู และสถาบันการศึกษาพิเศษ

5. มหาวิทยาลัย หลักสูตร 4 ปี

ซาอุดีอาระเบีย: โรงเรียนแห่งแรกของซาอุดีอาระเบีย สร้างขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1930 ก่อนหน้านั้นการศึกษาแบบทางการจัดตามแบบประเพณีศาสนาอิสลาม ซึ่งจัดการศึกษาแก่เยาวชนกลุ่มน้อยของประเทศ ในโรงเรียนโครานประถม (Koranic elementary school) ที่เรียกว่า Kuttab สำหรับบุตรของเจ้าชายหรือครอบครัวคนร่ำรวยมีการศึกษาแบบ tutorial education ด้วย ในปี 1973 รายงานการศึกษา (SAMA) รายงานว่ามีโรงเรียนประถม 587 โรง มีนักเรียน 174,379 คน ระดับหลังประถมมี 166 โรง มีนักเรียน 30,315 คน ระดับอุดมศึกษามี 8 แห่ง ได้แก่ มี 166 โรง มีนักเรียน 30,315 คน ระดับอุดมศึกษามี

8 แห่ง ได้แก่

1. Sharia College "Islamic Studies". Mecca
2. University of Riyadh, Riyadh
3. The Islamic University of Madena, Modena
4. College of Petroleum and Minerals, Dhahran
5. King Abdulaziz University, Jedda
6. Imam Mohamed IEN Saudi University, Riyadh
7. Colege of Education For Girls, Riyadh
8. College of Education for Girls, Jedda

การศึกษาในประเทศซาอุดีอาระเบีย ได้รับอิทธิพลจากศาสนาอิสลามในทุก
ระดับ ดังนั้นจึงเน้นการถ่ายทอดค่านิยม และแนวคิดของศาสนาอิสลามรวมทั้งการถ่าย
ทอดความรู้ ทักษะและทัศนคติซึ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาสังคมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม
และวัฒนธรรม

ผู้วางนโยบายการศึกษาของชาติได้แก่ National Supreme Council fo Education
ระบบการศึกษาแบ่งออกเป็น โรงเรียนประถม 6 ปี เริ่มเรียนเมื่ออายุ 6 ปี โรงเรียนมัธยม
ต้น (intermediate) หลักสูตร 3 ปี สำหรับนักเรียนอายุ 12-16 ปี และโรงเรียนมัธยมปลาย
หลักสูตร 3 ปี

ลิเบีย: ตั้งอยู่บริเวณแอฟริกาเหนือริมฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เป็นดินแดน
เกษตรกรรมและอุตสาหกรรม การศึกษาในระดับประถมและระดับเตรียมการ
(preparatatory level) เป็นการศึกษาให้เปล่าสำหรับเด็กอายุ 6-16 ปี การศึกษาแบบสห
ศึกษามีเพียงในระดับอนุบาลและวิทยาลัย ระบบการศึกษายังมีแนวโน้มที่จะจัดตามแบบ
ประเพณีนิยม อย่างไรก็ตามเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงในทุกกระดับ และประเภท
การศึกษา กระทรวงศึกษาธิการรับผิดชอบการจัดการศึกษาทุกระดับ

อิรัก: หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งคือ เมโสโปเตเมีย (Mesopotemia) อยู่ระหว่างแม่น้ำยู
เฟรติสและไทกริส เป็นดินแดนอารยธรรมของชนเผ่า Sumerian Akkadian, Babylonian
และ Assyrian เป็นดินแดนเกษตรและผลิตน้ำมัน ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิม

ภาษาที่ใช้ทั่วไปคือภาษาอาระบิก การศึกษาเป็นการร่วมรับผิดชอบระหว่างรัฐบาลกลาง กับหน่วยงานบริหารท้องถิ่น ระบบการศึกษาแบ่งเป็น 4 ระดับ คือ

1. ระดับเตรียมอนุบาลและอนุบาล หลักสูตร 2 ปี นักเรียนเริ่มเข้าเรียนเมื่ออายุ 4 ปี

2. ระดับประถม สำหรับเด็กอายุ 6-12 ปี หลักสูตรการเรียนใช้เวลา 6 ปี

3. ระดับมัธยม หลักสูตร 6 ปี 3 ปีแรกเรียกว่า intermediate education เป็นการศึกษาทั่วไป ระดับมัธยมปลาย 3 ปีหลัง เปิดวิชาเตรียมการ หรือ preparatory education สายสามัญปีแรกเรียนการศึกษาทั่วไป แล้วจึงแบ่งเป็นสายอักษรศาสตร์ หรือวิทยาศาสตร์ในระยะ 2 ปีหลัง ส่วนสายอาชีพศึกษา แบ่งเป็นสายเกษตรกรรม พาณิชยกรรม อุตสาหกรรมศิลป์ และคหกรรม

4. อุดมศึกษา มีสอนในมหาวิทยาลัยและสถาบันเฉพาะด้านหลายแห่ง

การศึกษาในทุกระดับเป็นการศึกษาแบบให้เปล่า ในระดับเตรียมอนุบาล อนุบาล และประถม รัฐบาลจัดเลี้ยงอาหารฟรีให้ 1 มื้อ นอกจากนี้ผู้ใหญ่ซึ่งไม่รู้หนังสือ หรือออกจากโรงเรียนสามารถเรียนต่อได้ในโรงเรียนภาคค่ำ ซึ่งมีหลายแห่ง การศึกษาภาคบังคับ คือ การศึกษาระดับประถม นักเรียนจึงได้รับการศึกษาอย่างน้อย 6 ปี

7.3.5 การแตกนิกาย

ศาสนาอิสลามประกอบด้วยนิกายที่สำคัญ 2 นิกายคือ ซุนนีและชีอะฮ์มุสลิมส่วนใหญ่นับถือ และปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของศาสนาอิสลามร่วมกันและเรียกกลุ่มของตนว่าซุนนี แต่มีมุสลิมอีกจำนวนหนึ่งได้แยกออกไปตั้งนิกายย่อย ๆ ในความจริงแล้วมีหลายนิกาย และส่วนมากสาเหตุของการแตกนิกายล้วนเป็นเรื่องของการแย่งอำนาจทางการเมือง และผลประโยชน์มากกว่าการขัดแย้งทางความคิด นิกายย่อยที่สำคัญคือ พวกชีอะฮ์ สาเหตุของการแตกนิกายสืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งสิ้นสมัยกาลหิบองค์ที่ 3 โดยมีตระกูลอุมัยยัดสนับสนุน กับฝ่ายที่สนับสนุนอาลี ซึ่งเป็นบุตรเขยและญาติของพระมุฮัมมัด ด้วยเห็นว่ามีเหมาะสมทั้งด้านภูมิหลัง ความสามารถ และชาติตระกูล ในที่สุดอาลีก็เป็นฝ่ายแพ้และตระกูลและตระกูลอุมัยยัดขึ้นครองอำนาจซึ่งก็คือพวกซุนนี

อย่างไรก็ตามพรรคพวกของอาลีก็ไม่ยอมรับ และแยกตัวออกมาตั้งนิกายใหม่ที่เรียกกันว่า ซิอะ ซึ่งถือกันว่าจะยอมรับผู้ปกครองเฉพาะผู้ที่เป็นเชื้อสายของอาลีเท่านั้น หลังจากนั้น ฝ่ายซิอะก็พยายามสะสมกำลังทหารเพื่อขยายกำลังอำนาจ รวมทั้งถือว่าความเชื่อของตน เป็นความเชื่อเดิมที่ถูกต้องที่สุด กระนั้นก็ตามฝ่ายซิอะก็ไม่สามารถครอบงำความเชื่อของ มุสลิมส่วนใหญ่ได้ มีเพียง 1 ใน 10 ของมุสลิมทั่วโลกเท่านั้น ชาติที่สำคัญคือ อิหร่าน และอิรัก (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540: 233-234)

7.3.6 ความเจริญทางศิลปวิทยาการ

พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์ (2536: 105-112) กล่าวถึงความเจริญทาง ด้าน ศิลปวิทยาการไว้ดังนี้

ความเจริญทางด้านภาษา วรรณคดี และปรัชญา ภาษาอาราบิก เป็นภาษา ที่ไพเราะจูงใจคนเป็นพิเศษ ดังนั้นคนอาหรับจึงสามารถใช้คำพุดจูงใจคนได้เป็นอย่างดี วรรณคดี เช่น โกอหฺร่าน ซึ่งเขียนเพื่อใช้ท่องและฟัง รวมทั้งขับร้องด้วยนั้น จึงมีอำนาจทำให้คนเลื่อมใสได้ จนมีผู้กล่าวว่าเหตุที่พวกอิสลามเอาชนะจิตใจของผู้คนได้มากมายเช่นนั้น เหตุหนึ่งก็คือชัยชนะทางภาษาและโดยเฉพาะคือจากคัมภีร์โกอหฺร่าน ซึ่งนับว่าเป็น วรรณคดีเอกของโลก เป็นหนังสือที่แพร่หลายมากที่สุดเล่มหนึ่งในโลก เพราะคัมภีร์ โกอหฺร่านนี้สามารถรวมชนชาติอาหรับแถบเอเชียภาคกลางและอาฟริกาเหนือ ซึ่งแต่เดิม พุดภาษาต่าง ๆ กัน ให้มีภาษาเดียวกันรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือ พวกอียิปต์ อิรัก โมรอกโค กับซาอุดีอารเบีย แม้จะมีภาษาพุดในเครืออาราบิกต่างกัน แต่ก็สามารถ อ่านโกอหฺร่านออกได้เช่นคนถือมุสลิมทั่วไป นอกจากนั้น คำอาราบิกที่มีอิทธิพลแก่ภาษา อังกฤษก็มีมากด้วยกัน พวกมุสลิมเมื่อได้มีโอกาสติดต่อกับผู้ใด ก็มักรับอิทธิพลของผู้นั้น ไว้ปรากฏว่า งานแปลที่ปรากฏในภาษาอาราบิกจึงมีมากมายกว่างานในภาษาอื่น ๆ ทั้งสิ้น

วิทยาการในด้านการแพทย์ ฟิสิกส์ เคมี ดาราศาสตร์ เลขคณิต ภูมิศาสตร์ วรรณคดี ปรัชญา ซึ่งมีรากฐานมาจากกรีก อินเดีย เปอร์เซีย ภายหลังถูกถ่ายทอดโดยพวก คริสต์เตียนไปยังยุโรป

ทางด้านร้อยกรอง “โอมาคายัม” ซึ่งเป็นกวีเอกชาวเปอร์เซียได้ประพันธ์บทกลอนไว้มากมาย หนังสือที่สร้างชื่อเสียงได้แก่ “สุไบยาด” เป็นคำโคลงที่ไพเราะ นอกจากนั้นก็มิกวีอาหรับชื่อ “อัล มาอาร์รี” ผลงานที่ดีเด่นคือ เรื่องที่แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “ความคิดถึง” เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของชาวมุสลิมผู้มีการศึกษาดีคนหนึ่ง ซึ่งดำรงชีวิตโดยใช้เหตุผล และมโนธรรมที่มีอำนาจเหนือหน้าที่และประเพณี

ทางด้านร้อยแก้ว วรรณคดีที่มีชื่อ เป็นที่รู้จักทั่วไปคือเรื่อง “อาหรับราตรี” หรือ “พันหนึ่งทิวา” มีลักษณะเป็นนิยายหลายเรื่องภายใต้สถานการณ์เพียงอย่างเดียว โดยที่ผู้หญิงคนหนึ่งจำต้องเล่านิทานเพื่อขื่อชีวิตตนเอง นิยายเหล่านี้จึงสนุกสนานน่าสนใจ ควรแก่การที่ผู้ฟังจะติดตามเผื่ออยากฟังไปเรื่อย ๆ เรื่องที่มีชื่อเสียงมีอยู่หลายเรื่อง เช่น กลาสี ซินแบค อาลีบาบา และโจรสลัดคน ๆ ๑

ทางด้านปรัชญา นักปรัชญาที่สำคัญ เช่น “อวิเซนา” ได้เจริญรอยตามอริสโตเติล ในขณะที่ อัล กินดี ได้ศึกษาผลงานของเพลโต และอริสโตเติล และได้สรุปคำสั่งสอนพื้นฐานโดยย่อ คือ รากฐานของความรู้ทั้งหลาย เหตุผลต้องสำคัญกว่าความเชื่อ แต่มิใช่ให้ละเลยคำสั่งสอนทางศาสนาทั้งหมด ควรใช้เหตุผลเข้าประกอบ ดังนั้นสิ่งมหัศจรรย์และความเชื่อมงายก็ไม่มีประโยชน์ แม้ว่าพระเจ้าจะเป็นต้นเหตุของทุกสิ่ง พระองค์ก็หาได้ใช้อำนาจในทุกทางไม่ อำนาจของพระเจ้าใช้ในด้านความยุติธรรม และความดีงามเท่านั้น

ทางการแพทย์และวิทยาการอื่น ๆ แพทย์ที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นคือ “อัล ราซี” ได้เขียนหนังสือไว้มากกว่า 200 เล่ม ที่สำคัญคือ เรื่องเกี่ยวกับฝีดาษ และหัด วิธีการรักษาโรคเหล่านี้ “อวิเซนา” ซึ่งเป็นแพทย์ผู้เชี่ยวชาญและเป็นนักผสมยา เขาได้ทำการรวบรวมความรู้ของกรีก และอิสลามไว้ในสหนังสือชื่อหลักการแพทย์

ทางด้านดนตรี มีการเล่นดนตรี โดยใช้โน้ตเข้าช่วย เครื่องดนตรีที่นิยมเป็นชนิดเครื่องสาย ซึ่งง่ายแก่การเทียบเสียงสูงต่ำได้สะดวก เครื่องดนตรีดังกล่าวเป็นต้นตระกูลของไวโอลินในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีขลุ่ย พวกมุสลิมสนใจหลักการดนตรีมาก ความเจริญทางเลขคณิตช่วยให้การดนตรีเจริญขึ้น แต่หลักการดนตรีของมุสลิมไม่ได้มีอิทธิพลต่อดนตรียุโรปเท่าใดนัก ในสเปนอิทธิพลมุสลิมจึงมีอยู่มาก รวม

ไปถึงทางแถบฝรั่งเศสตอนใต้ก็ได้รับอิทธิพลจากมุสลิม

นักคณิตศาสตร์ชาวอาหรับได้วางหลักกรรมวิธี และความสัมพันธ์ทางเลขคณิตให้เป็นวิชาที่เรารู้จักกันด้วยภาษาอาราบิกว่า “พีชคณิต” วิชานี้นำความเข้าใจทางคณิตศาสตร์ของตัวเลขไปสู่แนวใหม่ และแตกต่างจากแบบเรขาคณิตของความคิดคณิตศาสตร์ของกรีก ศาสตร์อีกอย่างหนึ่งที่พวกอาหรับทำได้ดีกว่าผลงานใด ๆ ที่เรารู้จักกันในหมู่ชาวกรีกคือ “จักษุศาสตร์ทางคำนวณ” ซึ่งเป็นผลของความชำนาญของชาวมุสลิมในการเล่นเกมชั้แก้วให้เป็นเส้นโค้งทางคณิตศาสตร์ แต่การปรับปรุงดังกล่าวมิได้สั่นคลอนความเชื่อโดยทั่วไปในเจ้าของตำราเดิม เช่น กาเลนในวิชาแพทย์ โดเลมีในวิชาดาราศาสตร์ ยกเว้นวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาการอาหรับยังคงดำเนินตามรูปแบบกรีกอย่างเคร่งครัดในเรื่องมูลฐาน และมีความเห็นแตกต่างไปจากกรีกเพียงในรายละเอียดเท่านั้น

ในเวลาไม่ช้าความมุ่งหวังทางศาสนาซึ่งแสดงออกในศาสนาอิสลาม ก็มีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อชีวิตประจำวันของคนนับล้าน ๆ คนในตะวันออกกลาง และอาฟริกาเหนือ การศึกษาภาษาอาหรับในฐานะเป็นสื่อที่จำเป็นในการสนทนาทางศาสนา ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของความศรัทธา ผลก็คือการเปลี่ยนแปลงทางภาษาอย่างค่อนข้างรวดเร็ว ได้เกิดควบคู่ไปกับการประกาศศาสนาอิสลาม ในขณะที่ภาษาอาหรับมาแทนที่กรีก และภาษาเปอร์เซียก็ยังคงใช้อยู่ในอิหร่าน

ศาสนาอิสลาม ก่อนที่จะถูกพวกมองโกลเข้ายึดเมืองแบกแดด และยกเลิกตำแหน่งกาหลิบ ภายใต้สภาพการณ์เช่นนี้หลักการและการประนีประนอมซึ่งศาสนาอิสลามเคยใช้อ้างอิงอยู่จึงเป็นไปได้ไม่คล่องตัว เพราะถ้าการมีอำนาจนั้นเป็นไปอย่างไม่ศักดิ์สิทธิ์จริงจัง ก็จะไม่มีความหมายแต่อย่างใดที่จะทุ่มเทความพยายาม เพื่อจัดโครงสร้างสังคมให้เป็นไปตามพระประสงค์และคำสั่งของพระอัลเลาะห์ แต่ทว่ายังคงมีบุคคลที่มีความคิดเห็นเป็นตัวของตัวเองอยู่ และ ณ ที่นี้เอง ผู้ได้รับการศึกษาขั้นสูงจากพระคัมภีร์ จะยังคงแนะนำหลักปฏิบัติตน โดยให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ในแนวทางที่สอดคล้องกัน แต่ความพยายามทั้งหมดนี้ไม่อาจบรรลุเป้าหมายได้สมบูรณ์ เพราะกฎอันศักดิ์สิทธิ์ที่บ่งไว้ในพระคัมภีร์ไม่อาจจะนำมาใช้ครอบคลุมไปได้กว้างไกล ครอบคลุมถึงความยุ่งเหยิงทางการเมืองที่มีอยู่ในโลกมุสลิมยังมีได้เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม ในศตวรรษ

รณดั้น ๆ ความไม่มีเหตุผล และการถือแบบแผนเพิ่มขึ้นเพื่อให้เข้าถึงความศักดิ์สิทธิ์ ไม่อาจจะช่วยเยียวยาความคลั่งใจที่เกิดขึ้นในหมู่พวกมุสลิมได้ ตรงกันข้ามบรรดาผู้แสวงหาความศักดิ์สิทธิ์ต่างหันเข้าหาลัทธิต่าง ๆ มากขึ้น ที่สำคัญที่สุดคือ การเผยแพร่ความคิดใหม่ คือความแตกต่างอันละเอียดอ่อนระหว่างความรักที่มีต่อพระเจ้า กับความรักอันซื่อสัตย์เข้าไปในอุดมคติของสุภาพบุรุษ และขุนนางของอิสลามสมัยเริ่มแรก คำประพันธ์ร้อยกรองของเปอร์เซีย กลายเป็นสื่อที่ดีที่สุดของความคิดกึ่งศาสนาถึงฆราวาส เช่นนี้ ในเวลานี้เกิดวีรกรรมที่สำคัญได้แก่ รุมิ (ผู้จัดตั้งลัทธิซูฟีที่สำคัญ) ซาดี และ ฮาฟิซ ต่างจัดทำบทประพันธ์ร้อยกรองร่วมกับผู้มีชื่อเสียงคนอื่น ๆ ต่อมาบทร้อยกรองนั้นก็กลายเป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องศึกษาเล่าเรียนในกลุ่มมุสลิมที่เจริญ จากนั้นภาษาเปอร์เซียได้กลายเป็นภาษาร้อยกรองที่สำคัญในโลกของมุสลิม แทนที่จะเป็นภาษาอาราบิก อย่างไรก็ตาม ภาษาร้อยกรองก็ยังคงมีความสำคัญในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ ขณะที่ภาษาเตอร์กิกจะใช้เฉพาะในเรื่องของการศึกษาศงครามและการปกครอง

พวกมุสลิมให้ความสำคัญทางด้านสถาปัตยกรรมมากกว่า จิตรกรรม เพราะเหตุที่ว่าศาสนานั่นเองที่ทำให้จำเป็นต้องสร้างมัสยิด และสิ่งก่อสร้างสาธารณะอื่น ๆ แต่เนื่องจากว่า ศูนย์กลางที่สำคัญของการดำเนินชีวิตแบบอิสลามเกือบจะทั้งหมดได้เป็นที่อยู่อาศัยสืบมาจนถึงปัจจุบัน รายละเอียดเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมในอดีตจึงมักจะไม่ค่อยแน่นอน สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ได้รับการซ่อมแซมและจำลองขึ้นใหม่เป็นระยะ ๆ บางครั้งซากปรักหักพังเก่า ๆ ก็ถูกฝังอยู่ในโครงใหม่ ซึ่งนักโบราณคดีไม่อาจจะไปขุดค้นได้ อย่างไรก็ตามในที่ ๆ มีการศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียด และได้มีการกำหนดระยะเวลา และแบบการก่อสร้างไว้อย่างเช่น ในกรุงโคโร จะเห็นได้ชัดเจนว่า ทั้งขนาดความงดงาม ความชำนาญของพวกคนงาน ความละเอียดละออ รวมทั้งความประณีต และความวิจิตรในการก่อสร้างจะมีเพิ่มมากขึ้น สถาปนิกอิสลามไม่อาศัยแบบอย่างของกรีกและเปอร์เซียเหมือนระยะแรก ๆ แต่มีแบบอย่างของตัวเอง ใช้การตกแต่งเป็นแนวเส้นตามแบบอาหรับเป็นส่วนสำคัญ ชาวมุสลิมที่เคร่งศาสนา มักจะรังเกียจงานด้านการวาดรูปเพราะการแสดงรูปลักษณะของมนุษย์นำไปสู่การเคารพบูชารูปปั้น อย่างไรก็ตามก็ได้มีโรงเรียนเขียนภาพเกิดขึ้นในเปอร์เซีย และรูปเขียนของพวกเขามักจะเป็นภาพของบรรดา

ทวีปเอเชียที่ยิ่งใหญ่ การให้สีสันที่สดใส การย่อส่วนและความประณีตบรรจงในการให้เส้นสายต่าง ๆ ทำให้ภาพวาดเหล่านี้ได้รับการยกย่องรวมอยู่ในกลุ่มภาพวาดที่จัดว่าสมัยใหม่และสมบูรณ์ที่สุดของโลก งานที่ตีพิมพ์ประเภทนี้ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียนภาพ

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จในด้านศิลปวิทยาการของอิสลามล้วนมาจากชนชาติต่าง ๆ ที่มีความเจริญมานานแล้วในเปอร์เซีย ซีเรีย อียิปต์ เมโสโปเตเมีย และสเปน ในบรรดาวิทยาการของอิสลาม วิทยาศาสตร์และปรัชญาจะมีความก้าวหน้ามากที่สุด ความเจริญของมุสลิมในส่วนใหญ่มาจากความสามารถในการเก็บรวบรวมรักษาและสานประโยชน์จากอารยธรรมชาติโบราณอื่น ๆ ที่มีอยู่แล้ว แล้วจึงนำอารยธรรมที่ตนได้ปรับปรุงขึ้นเป็นรูปใหม่ออกเผยแพร่ ด้วยเหตุผลนี้จึงถือได้ว่ามุสลิมเป็นผู้เชื่อมอารยธรรมตะวันตกและอารยธรรมตะวันออกให้ประสานกันอยู่เป็นเวลาหลายชั่วอายุคน

7.4 สงครามครูเสด

สงครามครูเสด (ค.ศ. 1097-1270) เป็นเหตุการณ์สำคัญที่สุดอันหนึ่งของยุโรป ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยกลาง สมัยที่สันตะปาปาและจักรพรรดิแห่งจักรวรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์แก่งแย่งกันเป็นใหญ่ เป็นสงครามศาสนาที่กษัตริย์ ขุนนาง เจ้านาย และราษฎรในยุโรปพากันกรีธาทัพ ไปสู้รบกับพวกเติร์กที่นับถืออิสลามในประเทศซีเรียและปาเลสไตน์ เพื่อแย่งเอาเมืองเยรูซาเลม (Jerusalem) ที่มีฉายาว่านครศักดิ์สิทธิ์ (Holy Land) กลับคืนเนื่องจากเป็นเมืองที่พระเยซูเคยพำนัก และเผยแผ่คำสอน (วิกาวิ ประพันธ์ โยธิน, 2518: 115) ทั้งนี้โดยปฏิบัติตามคำขอร้องของสันตะปาปาออร์บันที่ 2 (Pope Urban II) ซึ่งได้รับทราบจากทางจักรพรรดิแห่งอาณาจักรโรมันตะวันออกว่า ใน ค.ศ. 1071 พวกเติร์กได้อาณาญาณาณ ชัยบุกรุกเข้าไปทางดินแดนของอาณาจักรโรมันตะวันออก ได้เอเซียน้อย ได้ล้อมเมืองนิโค (Nicoca) ซึ่งอยู่ใกล้กรุงคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) ต่อมาใน ค.ศ. 1077 ก็ยึดได้เยรูซาเลม และได้ทำการรังควานมิให้พวกชาวคริสต์ คือพวกแสวงบุญหรือ พิลกริม (Pilgrims) ชาวคริสต์ถือว่า การเดินทางไปยัง เยรูซาเลมเพื่อไหว้พระได้บุญแรง ทำนองเดียวกับพวกอิสลามที่นิยมไปไหว้พระ

ที่เมืองเมกกะ การเดินทางสมัยนั้นเต็มไปด้วยความยากลำบาก ต้องเป็นผู้มีศรัทธา กล้าแข็งจริง ๆ ได้ไปสักการะสถานศักดิ์สิทธิ์

ใน ค.ศ. 1095 สันตะปาปาจึงเรียกประชุมสภาสงฆ์แห่งแคลมมิงต์ (Council of Clermont) ให้ขอแรงกษัตริย์เจ้านายขุนนาง และอัศวินให้ช่วยกำจัดพวกนอกศาสนา ที่เรียกว่า Infidel และกู้เอานครศักดิ์สิทธิ์กลับคืนมา อังกฤษและฝรั่งเศสได้สนับสนุน ช่วยเหลือสันตะปาปาอย่างแข็งแรง สงครามครูเสดเกิดขึ้นหลายครั้ง ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1095 ครั้งที่สองเมื่อ ค.ศ. 1144 และครั้งที่สามเมื่อ ค.ศ. 1187 ทั้งสามครั้งนี้นับว่าเป็นครั้งสำคัญ นอกนั้นก็เป็นการรบธรรมดา และไม่ค่อยได้ผลอะไร ค.ศ. 1204 พวกเวนิเซียนกับพวกครูเสดแทนที่จะรบกับพวกเติร์กกลับยึดกรุงคอนสแตนติโนเปิล ซึ่งเป็นนครที่ค้าขายรุ่งเรืองมาก จากนั้นก็ปล้นสะดม

ผลของสงครามครูเสดที่สำคัญคือ ทำให้เกิดการตื่นตัวอย่างมากในด้านการ เศรษฐกิจ สังคม และการศึกษาของยุโรป เพราะได้ทำให้ความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติ และอุดมคติของชาวยุโรปเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ภาวะแห่งการอยู่อย่างโดดเดี่ยวของแต่ละชาติได้สิ้นสุดลง เกิดมีการติดต่อแลกเปลี่ยนความรู้สึกันก็คิดร่วมกันในหลายประการ

นักประวัติศาสตร์บางท่านกล่าวว่า พวกครูเสดมิได้นำเอาศิลปวิทยาการของชาวมุสลิม ศิลปวิทยาการของกรีก และโรมันโบราณไปเผยแพร่ในยุโรป แต่ไปแพร่หลายทางซีกโลกตะวันออก แล้วกลับมาสู่ยุโรปโดยมีเหตุผลหลายประการ (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2543: 113) คือ

1. ความก้าวหน้าของอารยธรรมในสมัยพิวคัล ได้มีรากฐานที่มั่นคงก่อนที่ สงครามครูเสดจะเกิดขึ้น
2. พวกชนชั้นที่ได้รับการศึกษาในยุโรปส่วนมาก ไม่นิยมไปทำสงครามครูเสด และทหารโดยมากที่ไม่มีความรู้เป็นพื้นฐานเพียงพอจะไม่มี ความซาบซึ้งในอารยธรรม ของพวกมุสลิม เพราะใช้ภาษาสูง
3. ในกองทัพจะมีคนเพียงไม่กี่คนที่เดินทางไปจนถึงศูนย์กลางของอารยธรรม ของมุสลิมโดยตรง เป็นต้นว่า กรุงแบกแดด ดามัสกัส โทเลโด และคอร์โดวา ส่วนมาก

จะเดินทางมาถึงแค่กรุงเฮลซิงกิและฮันดิออกเท่านั้น

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น จึงพอสรุปได้ว่าความเจริญก้าวหน้าทางศิลปวิทยาการของยุโรปในศตวรรษที่ 12 และ ศตวรรษที่ 13 นั้นเกิดขึ้นเนื่องจากการปฏิวัติทางเศรษฐกิจตั้งแต่ศตวรรษที่ 11 เรื่อยมา มีการฟื้นฟูการค้ากับประเทศแถบตะวันออกใกล้ มีเมืองต่าง ๆ เกิดขึ้น นอกจากนั้นยังมีการสร้างถนนหนทาง ทำให้การคมนาคมสะดวกและความต้องการสินค้ามีมากขึ้น จากการศึกษาค้นคว้าของผู้ทรงความรู้และจากนักแปลตำราในประเทศสเปนและซิซิลี ก็เป็นอีกทางหนึ่งที่น่าความเจริญก้าวหน้าทางศิลปวิทยาการมาสู่ยุโรป

ในศตวรรษที่ 14 ได้เกิดโรคร้ายแรงไปทั่วยุโรป โรคนั้นคือไข้ทรพิษ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่นำความเสื่อมมาสู่ระบบฟิวคัล ทำให้แรงงานหายาก ทำให้พวกทาสติดที่ดินมีโอกาสต่อรองกับนายว่าถ้าจะใช้งานก็ต้องให้อิสระภาพ เมื่อทาสติดที่ดินเป็นเสรีชนมากขึ้น ระบบแมนเนอร์ก็สลายตัวไปโดยปริยาย การที่ขุนนางไปรบและล้มตายในสงครามครูเสดเสียเป็นจำนวนมากเปิดโอกาสให้พวกทาสติดที่ดินได้โอกาสหลบหนีไปหาอิสรภาพและทำการค้าขายได้อิสระมากขึ้น ตามกฎหมายในระบบฟิวคัลถ้าจับทาสเหล่านั้นไม่ได้ภายในหนึ่งปีทาสก็จะเป็นอิสระ

สงครามครูเสดทำให้ชาวยุโรปเริ่มต้นตัว ในการขยายอำนาจของตนออกไปหลังจากที่ได้หยุดชะงักไปเป็นเวลานาน สามารถหยุดยั้งการขยายอิทธิพลของจักรวรรดิมุสลิมไปได้หลายร้อยปี พวกมุสลิมสามารถเข้าครอบครองได้แต่บริเวณเอเชียไมเนอร์ไม่สามารถล่วงล้ำเข้ามาในยุโรปตะวันตกได้ นอกจากนั้นแล้ว จากการที่ถูกพวกมุสลิมขัดขวางไม่ให้เดินทางผ่านทางเอเชียไมเนอร์ จึงมีการศึกษาหาความรู้ทางด้านภูมิศาสตร์อย่างกว้างขวาง ส่งเสริมการต่อเรือ สนับสนุนให้มีการเดินทางออกไปนอกยุโรป ไปยังเอเชีย มีการสำรวจทางทะเลและค้นพบเอเชียตะวันออกและทวีปอเมริกา ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15